

Jadwiga Grunwald <https://orcid.org/0000-0003-2483-1258>

Kraków

jadwiga82@poczta.onet.pl

WARTOŚCIOWANIE JĘZYKOWE W MEDIACH SPOŁECZNOŚCIOWYCH MUZEUM PAMIĘCI SYBIRU

Linguistic Manifestations of Valuation in the Social Media Content of the Siberian Memorial Museum

Streszczenie

Do najbardziej dramatycznych doświadczeń ubiegłego stulecia zaliczyć można deportacje polskiej ludności na Syberię. Zaledwie parę lat temu – w latach 2020 i 2021 – obchodziliśmy osiemdziesiąt rocznicę największych masowych wywózek, które dotknęły ok. 1.7 mln polskiej ludności. Polityka sowiecka wobec Polaków przez wiele lat stanowiła jednak temat tabu. Zaczęto o niej mówić otwarcie dopiero pod koniec lat 80-tych XX wieku. Aktualnie odchodzą już ostatni świadkowie tamtych wydarzeń, a ich relacje przechodzą stopniowo z tzw. pamięci komunikacyjnej do pamięci kulturowej naszego narodu. Wielu ludzi i instytucji wkłada wysiłek w ocalenie ich od zapomnienia i zachowanie wiedzy o nich dla przyszłych pokoleń.

W 2021 roku otwarte zostało Muzeum Pamięci Sybiru (MPS), które w całości poświęcone jest dziejom Polaków na Sybirze. Placówka ta organizuje liczne wydarzenia oraz publikuje teksty, mające na celu przeblśnienie historii Sybiru jak najszerzszemu gronu odbiorców. W swoich publikacjach MPS stosuje liczne zabiegi wartościowania językowego, widoczne zarówno w jednostkach leksykalnych jak i w wartościujących aktach mowy takich jak *propozycja*.

Celem niniejszego artykułu jest leksykalna i kulturowa analiza postów na Instagramie oraz zbadanie sposobu, w jaki wyraża się w nich wartościowanie w języku. Badania zrealizowane zostaną w świetle metodologii aksjolingwistyki oraz teorii aktów mowy.

Słowa kluczowe: wartościowanie językowe, słownictwo, deportacje, zesłanie na Syberię.

Summary

The deportations of the Polish population to Siberia represent some of the most dramatic experiences of the last century. In 2020 and 2021, we commemorated the 80th anniversaries of the largest mass deportations, which affected approximately 1.7 million Poles. For many years, however, Soviet policies towards Poles remained a taboo subject, only being openly discussed starting in the late 1980s. Today, as the last witnesses of these events pass away, their accounts are transitioning from communicative memory to the cultural memory of the nation. Numerous individuals and institutions work to preserve this knowledge for future generations.

In 2021, the Siberian Memorial Museum (MPS) was established, dedicated entirely to the history of Poles in Siberia. The museum organizes various events and publishes materials aimed at presenting Siberian history to a broad audience. In its publications, the MPS employs various linguistic evaluation strategies, evident in lexical choices and evaluative speech acts, such as propositions.

This article aims to conduct a lexical and cultural analysis of Instagram posts and examine how valuation is expressed through language. The research is guided by the methodologies of axiolinguistics and speech act theory.

Keywords: manifestations of valuation, vocabulary, deportations, exile to Siberia.

„Zagrajcie pierwsze skrzypce, zagrajcie
Historię Syberii na strunie E.
Dzieciom jak bajkę opowiadajcie
To prawda, to nie był zły sen.

Zapłaczą pierwsze skrzypce, zapłaczą,
Nad mogiłami na strunie A.
Zlećcie się duchy i wszystko wybaczą,
Ten ogrom cierpienia i ogrom zła”.

Barbara Derbisz

WSTĘP

W ostatnich latach byliśmy świadkami obchodów okrągłych rocznic związanych z drugą wojną światową, a przed nami kolejne. Do takich ważnych, godnych upamiętniania wydarzeń należały między innymi największe masowe deportacje Polaków do ZSSR, przeprowadzone w latach 1940–1941. Praktyka wywózek wielkiej liczby ludności na Syberię stosowana była przez wiele dziesięcioleci najpierw przez Rosję carską, a potem bolszewicką. Jeszcze po zakończeniu wojny, w latach 1945–1952 wywożeni byli Polacy na Syberię z Kresów wschodnich, z ziem utraconych na rzecz Związku Sowieckiego w 1945 roku. Pomimo że nie wszyscy nasi rodacy byli tym bezpośrednio dotknięci, zjawisko to przybrało tak ogromną skalę, że można w tym kontekście mówić o powstaniu traumy kulturo-

wej¹ polskiego społeczeństwa. Sowieckie zsyłki Polaków na Syberię były w Polsce w latach komunizmu tematem tabu: „W latach powojennych w naszej historiografii zwyciężył kierunek selekcjonowanego podawania faktów historycznych. Pomijano te, które stały się dla pewnych osób czy grup niewygodne, drażliwe, wstydlive” (Żaroń, 1990, 9).

Ten stan rzeczy zaczął się zmieniać dopiero czterdzieści lat po wojnie, kiedy w kwietniu 1987 roku została podpisana przez gen. Wojciecha Jaruzelskiego i Michaiła Gorbaczowa *Deklaracja o polsko-radzieckiej współpracy w dziedzinie ideologii, nauki i kultury*. Moskiewska Deklaracja zapowiadała usunięcie wszelkich białych plam, jakie pojawiły się w oficjalnej historiografii dotyczącej stosunków między obu krajami, partiami i narodami (ibid. 10). W roku 1988 wznowił swoją działalność Związek Sybiraków – organizacja, grupująca byłych zesłańców oraz popularyzująca ich historie. Rozprzestrzenianiu się wiedzy o deportacjach sprzyjało również otwarcie granic². W ostatnich latach obserwujemy wzrost zainteresowania tematyką deportacji Polaków na Wschód. Obecne pokolenia zaczynają uświadamiać sobie bowiem znaczenie tych wydarzeń dla swojej tożsamości kulturowej. Jak pisze Anna Branach-Kallas (2018, 21),

¹ Pojęcie traumy funkcjonuje od stosunkowo niedługiego czasu. Terapie dla pacjentów, którzy w przeszłości doznali szokujących przeżyć, pojawiły się w medycynie i psychologii dopiero w drugiej połowie dwudziestego wieku. Po sukcesach terapii traumatycznej niektórzy badacze zaadoptowali pojęcie traumy również dla nauk humanistycznych, np. Piotr Sztopmka, Neil J. Smelser. Obecnie mówi się zatem również o traumie społecznej bądź kulturowej. Zob.: J.C. Alexander, R. Eyerman (2004). *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley–Los Angeles: University of California Press.

² Warto upamiętnić w tym miejscu jedną z osób, które właśnie dzięki otwarciu granic w znaczny sposób przyczyniły się do popularyzacji wiedzy o sowieckich deportacjach Polaków. Był nią podróżnik Władysław Grodecki, historyk-pasjonat, który przed wyruszeniem na swoją pierwszą wyprawę dookoła świata w 1992 roku nie miał wiedzy o masowych wywózkach Polaków w głąb ZSSR. Dopiero przebywając w 1992 roku w byłej stolicy Persji, Isfahanie, ze zdziwieniem natrafił na cmentarze polskich dzieci – dzieci-zesłańców, które w wyniku działań wojennych i zmiany polityki ZSSR wobec Polski, wywiezione zostały do Iranu. Od tego momentu Grodecki zaczął podążać śladem polskich deportowanych. Zaczął odkrywać, że wraz z wkroczeniem wojsk sowieckich i funkcjonariuszy NKWD na tereny Polski w 1939 roku rozpoczęły się aresztowania, mordy, rozstrzeliwanie rodzin, zabór mienia oraz masowe wywózki na Sybir. W głąb Rosji wywieziono wtedy ok. 1,7 mln Polaków. Kolejne dwadzieścia lat Grodecki poświęcił samotnym wędrówkom po świecie w celu odszukania jak największej liczby Polaków oraz spisania i popularyzowania ich świadectw (Grunwald, 2023, 135–140). Grodecki był zaskoczony znikomą wiedzą na temat tych wydarzeń oraz brakiem zainteresowania ze strony polskiego społeczeństwa: „O wychodźcach, Polakach wypędzonych z ich ojczystych ziem *nikt nic nie mówił*. W żadnym podręczniku *nie było wzmianki* o tym dramacie polskich sierot. Dlaczego polski inżynier był zaskoczony polskimi krzyżami, grobami na Bliskim Wschodzie, dlaczego naszych misjonarzy szokowały polskie cmentarze w Afryce Wschodniej, dlaczego pracownicy Ambasady RP nie wiedzieli nic o obozie Santa Rosa koło Leon w środkowym Meksyku?” (Grodecki, 2005, 19). Dramatycznym historiom polskich zesłańców Grodecki poświęcił liczne artykuły prasowe, a ponadto prezentował w placówkach kultury autorskie wystawy i organizował panele dyskusyjne (zob.: Bolesławski, 2017).

[r]ekonstrukcja pamięci o traumatycznych wydarzeniach, podobnie jak proces przepracowania traumy indywidualnej, często zajmuje dużo czasu. Pomniki, muzea, rytuały upamiętniania, literatura, film, sztuka, służą rekonstrukcji tożsamości zbiorowej, zobiekttywizowaniu „lekcji traumy”, ukojeniu bólu i „uspokojeniu” społeczeństw.

Podjęmowanie tego bolesnego tematu zatem korzystnie warunkuje nabywanie przez potomków ofiar oraz ogółu społeczeństwa zdolności do stopniowej zmiany konotacji związanych ze straszną przeszłością. Świadome ukierunkowanie działań związanych z jej upamiętnianiem stopniowo łagodzi negatywne emocje, takie jak złość, ból czy strach. Perspektywa czasu pozwala na spojrzenie na tamte wydarzenia z większym dystansem i nadanie im nowych znaczeń. Obok bólu pojawia się duma ze szlachetnych postaw, z siły witalnej, pozwalającej zesłańcom przeżyć itd.

Jedną z placówek bardzo aktywnych na tym polu jest otwarte w 2021 roku Muzeum Pamięci Sybiru³ (MPS). Jest to pierwsze muzeum w Polsce w całości poświęcone dziejom Polaków na Sybirze – zarówno deportowanym w XX, jak i zesłańcom XIX-wiecznym i wcześniejszym. Placówka ta organizuje panele dyskusyjne, publikuje książki, a także wykazuje się dużą aktywnością na mediach społecznościowych. Konta na Instagramie, Facebooku, X (dawnym Twitterze) czy platformie YouTube liczą po kilkaset postów. Codziennie ukazują się nowe wpisy, zdobywające po kilkadziesiąt polubień. Warto wspomnieć, że Muzeum Pamięci Sybiru otrzymało Nagrodę Muzealną Rady Europy 2024⁴ – prestiżowe odznaczenie, które przyznawane jest przez Radę Europy od 1977 roku za badanie przeszłości, za upamiętnianie historii i za jej rozpowszechnianie w przystępny sposób.

Celem artykułu jest leksykalna i kulturowa analiza treści, opublikowanych na Instagramie Muzeum Pamięci Sybiru od pierwszego wpisu z dn. 25 lipca 2019 do końca roku 2023. Szczególną uwagę poświęcam sposobom wyrażania wartościowania w języku, czyli wartościującym wyrazom oraz aktom mowy. Badania zrealizowane zostały w świetle metodologii aksjolingwistyki oraz pragmalingwistyki.

POJĘCIE WARTOŚCI I WARTOŚCIOWANIA

Problem wartości w sensie aksjologicznym, jakkolwiek nie określany tym słowem aż po drugą połowę XIX w., istniał w myśli filozoficznej dużo wcześniej. Do najstarszych dzieł, w których poruszany jest problem dobra i zła, praw-

³ Projekt „Wykonanie wystawy stałej i zakup wyposażenia na potrzeby Muzeum Pamięci Sybiru” realizowany jest w ramach działania Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury, Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014–2020, Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Otrzymał również dofinansowanie z Unii Europejskiej w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014–2020.

⁴ Muzeum Pamięci Sybiru z Nagrodą Muzealną Rady Europy 2024! <http://poiis.mkidn.gov.pl/wiadomosci/muzeum-pamieci-sybiru-z-nagroda-muzealna-rady-europy-2024>, dostęp: 2.02.2024.

dy i kłamstwa, piękna i brzydota, należą pisma etyczne Arystotelesa, rozważania Platona, myśli św. Augustyna, św. Tomasza i wielu innych. Szczególne zainteresowanie naturą i systemem wartości pojawia się na przełomie XIX i XX w. i trwa do dziś. Do problemów, jakimi zajmuje się aksjologia, należą przede wszystkim pytania o status ontologiczny wartości, jak również o to, czy istnieją one obiektywnie, czy raczej stanowią subiektywne przeżycia.

Andrzej Tyszka (2014, 18) definiuje *wartości* z punktu widzenia socjologii kultury jako „utrwalone w języku narzędzia mentalne służące do kodowania różnych postaci dobra i zła”. Natomiast Jadwiga Puzynina (2013, 67), przodująca badaczka, zajmująca się problematyką aksjolingwistyki w Polsce, pisze, że czasownik *wartościować* oznacza „przypisywanie przez kogoś wartości czemuś”.

W językoznawstwie rozważania nad semantyką i pragmatyką wyrażen wartościujących zaczęły się wyodrębniać jako nurt badawczy dopiero w drugiej połowie lat siedemdziesiątych XX wieku. Spotkanie aksjologii z językoznawstwem następuje głównie w świecie wyrazów i ich znaczeń. Do kręgów zagadnień wiążących obie wskazane dyscypliny należą próby zdefiniowania wartości z jednej strony i wartościowania z drugiej. Aksjolog zastanawia się przede wszystkim nad tym, czym naprawdę jest wartość, piękno, dobro itd., natomiast lingwista pyta: jak ludzie mówiący danym językiem w danej epoce rozumieją słowo *wartość* – *piękno* – *dobro* itd. Poza tym i lingwista, i aksjolog szukają odpowiedzi na pytania o to, jak wyraża się wartościowanie w języku, jakie jednostki języka mu służą oraz w jaki sposób przejawia się ono w strukturze tekstów – bądź to w sposób jawny, bądź też niejawny, świadomie lub nieświadomie zakamuflowany (Puzynina, 2013, 21–31).

Puzynina (2013) definiuje wartościowanie jako ocenianie w sensie jakościowym, które można rozumieć jako wydawanie i/lub wypowiedzanie sądu o wartości, tj. o tym, czy coś jest dobre, czy złe pod jakimś względem, czy też znajduje się w jakimś punkcie skali wartości pomiędzy dobrym i złym. Czasownik ten wyodrębnia spośród ocen te, które bywają nazywane jakościowymi lub aksjologicznymi. W zdaniach języka ogólnego obiektami wartościowań bywają cechy, stany, czynności, sytuacje, przedmioty, osoby, miejsca itd.

Aksjologizacja wyrażać się może za pomocą rozmaitych środków systemowych, jednak głównym kodowym środkiem przekazu wartości są *wyrazy*. Badaczka dzieli słowa wyrażające wartości na wyrazy ogólnie oceniające (dobry/zły, pozytywny/negatywny, dodatni/ujemny) oraz opisowo-oceniające. Relacje między składnikiem opisowym i wartościującym mogą być w tej drugiej kategorii wyrazów różne, np. wyraz *oszczerca* to „ten, kto mówi rzeczy złe a nieprawdziwe o kimś, tak by mu zaszkodzić. Nadawca uznaje jego zachowanie za złe”. Tu opisowość i wartościowanie wielorako się przeplatają. Odrębne typy wyrazów wartościujących stanowią wyrazy funkcyjne: partykuły (*niestety*, *byle*, *nie lada*), czy przyimki (*dzięki*, *kosztom*). Wszystkie podane tu przykłady to wyrazy wartościujące jako jednostki kodowe, wartościowanie jest w nich elementem definicyjnym.

Ponadto Puzynina rozróżnia w wyrażeniach wartościujących dwa typy predykcji: pierwszego i drugiego stopnia. Czysto wartościujące określniki są w rzeczywistości zawsze predykatami co najmniej drugiego stopnia, tzn. określają inne predykaty. Natomiast w wyrazach opisowo-wartościujących mamy zawsze do czynienia z obydwojoma typami predykcji. Kiedy określamy kogoś np. jako uczciwego, to przypisujemy mu pewne właściwości (że mówi to, co naprawdę myśli, nie wprowadza innych w błąd dla własnej korzyści, że nie przyswaja sobie cudzych dóbr), a pozytywne wartościowanie zawarte w konotacji kulturowej tego wyrazu dotyczy tych właśnie cech, jest predykcją drugiego stopnia.

Analogicznie, przedmioty i osoby posiadające wartości sekundarne (wtórne) są dla mówiących wartościowe czy też bezwartościowe jako nosiciele własności lub stanów; jako wykonawcy, narzędzia i wytwory czynności, źródła (kauzatory) pewnych doznań, stanów, które mówiący oceniają pozytywnie czy też negatywnie. Na tej zasadzie wartościujemy pozytywnie np. kwiaty jako piękne, lekarza jako tego, który leczy, samochód jako środek transportu, książkę jako źródło miłych doznań i wiedzy. Miejsce i czas mogą również przejmować wartości od wydarzeń, przeżyć z nimi związanych – np. *wakacje*, *Boże Narodzenie*, *Warszawa* dla Polaków. Tak odbywa się promieniowanie wartości na otaczający nas świat.

Ważnym aspektem wypowiedzi wartościujących jest ich funkcja perswazyjna, czyli funkcja *kształtowania postaw ludzkich*, a pośrednio – ludzkich zachowań.

MISJA MUZEUM PAMIĘCI SYBIRU

Wysoce uzasadnione wydaje się używanie języka wartości przez placówki kultury. Celem takich instytucji bowiem jest właśnie kształtowanie postaw: przykładowo nakłanianie do odwiedzenia muzeum i brania udziału w różnych wydarzeniach. Używanie wartościujących zabiegów lingwistycznych jest również świadomym zabiegiem lingwistycznym, stosowanym przez Muzeum Pamięci Sybiru:

Poprzez pryzmat losów Polaków i innych obywateli wielonarodowej Rzeczypospolitej, pokazujemy uniwersalne prawdy o ludzkim okrucieństwie i o braterskiej sile przetrwania, o ideologicznym szaleństwie totalitaryzmów, i o podstawowych wartościach moralnych wypracowanych przez cywilizację (Strona internetowa MPS).

Jednym z głównych przedmiotów działań Muzeum Pamięci Sybiru jest upowszechnianie wiedzy związanej z tematyką deportacji i losów Polaków na Sybirze. Słowem kluczowym jest tutaj *prawda*: doświadczenie jej powinno stać się rezultatem aktywności poznawczej człowieka. Często prawda bywa bolesna, jednak „Poszukiwanie prawdy wymaga trudu, jednakże warto go podnieść, gdyż owo *coś*, które pragniemy odszukać jest cenne – jest *wartością*” (Korzyk, 1993, 48).

Źródłem tej wiedzy są wspomnienia Sybiru, będące jednocześnie istotną częścią polskiej historii i kultury. Doświadczenie zesłania stało się bowiem udziałem niejednej polskiej rodziny. W polskich archiwach prywatnych i państwowych przechowywane są listy, pamiętniki, spisane relacje, a także nagrania audio i audiowizualne.

Mijające obecnie osiemdziesiąt lat od wydarzeń drugiej wojny stanowi jednocześnie umowną granicę, która zachodzi pomiędzy tzw. pamięcią komunikacyjną a kulturową danego narodu (Jan i Aleida Assmann, 1988). Od tego momentu dłuższe funkcjonowanie pamięci staje się możliwe jedynie poprzez materialne lub rytualne utrwalenie wybranych przekazów. Dlatego tak istotna jest działalność MPS, polegająca na gromadzeniu, ochronie oraz udostępnianiu zbiorów dokumentujących losy obywateli polskich zesłanych i deportowanych na Sybir. Konieczne jest, aby z prawdą historyczną zapoznawały się kolejne pokolenia i przekazywały ją dalej.

Innym ważnym elementem działalności Muzeum Pamięci Sybiru jest gromadzenie pamiątek po Sybirakach oraz oryginalnych eksponatów obrazujących ich życie. Do oferty muzeum należy również publikacja oraz utrwalanie w przestrzeni publicznej ustnych przekazów. Duża liczba materiałów w płynny sposób łączy narrację historyków ze wspomnieniami uczestników i świadków zdarzeń, np.:

Kobiety wraz z dziećmi, nieprzygotowane do pracy ponad siły, musiały przystosować się do życia w prymitywnych warunkach kazachskich gospodarstw. *Ola Watowa tak opisała doświadczenie swojego pobytu w Kazachstanie: „Ile godzin trwała ta męka? Ile razy wydawało mi się, że jeśli jeszcze raz padnę, nie będę w stanie się podnieść? Szczękając zębami, chwytając się na nogach (...) byłam już na dnie zwątpienia”*. O dramacie deportowanych kobiet i dzieci nie możemy zapomnieć [...] (Ola Watowa, 13.04.2020⁵).

W przytaczanych przez MPS wypowiedziach Sybiraków wyraźnie widoczne jest wartościowanie językowe. Wypowiedzi opisujące wydarzenia bolesne, zawierają wartościowanie *negatywne*, np.:

Leżałyśmy poowijane w *jakiś szmaty*. Ja miałam halucynacje. Już nie było mi zimno ani głodno... (Ewa Dęga, 6.04.2020).

Starsze rodzeństwo i ja, zbieraliśmy „baras” – zamrożoną żywicę drzew. Do nóg mocowało się derki zaostrome na przodzie, braliśmy do ręki wiadra i zeskrobywaliśmy „baras”. *Zimno było piekielne*. Śnieg się zapadał pod derkami, *rękawice były jakie, głód skręcający kiszki, wiadro dyndające u boku niewiele większej od niego dziewczynki dopełniały obrazu rozpacz* (Maria Halicka, 26.09.2020).

W lasach głębokiej tajgi czekały na nas baraki i tam rozpoczęliśmy życie, jednocześnie dostając informację, że już nie ma możliwości powrotu do Polski. [...] Był głód, zimno, choroby, były zgony (Grażyna Świątecka, 11.10.2023).

⁵ W nawiasach okrągłych podano nazwiska autorów cytowanych wypowiedzi oraz daty publikacji tekstu na Instagramie.

Wypowiedzi Sybiraków zawierają dużą liczbę wyrazów opisowo-oceniających (*szmaty, zimno, choroby, zgony*) oraz przydawek (*piekielnie zimno, byle jakie rękawice*). Na uwagę zasługuje intensyfikacja przysłowka *zimno*. Autorka wypowiedzi nie korzysta z typowych środków stylistycznych, przyrównujących niską temperaturę do przedmiotów, które zawsze są zimne w dotyku (*zimno jak w lodowni, zimno jak w kostnicy*, zob.: Straś, 2008, 174–175), ale zestawia je z intensyfikatorem, odpowiednim dla cechy ciepła (*piekło*). W ten sposób tworzy oksymoron, dodatkowo wzmacniając ekspresywność swojej wypowiedzi. Pojawiają się również partykuły emotywne, np.:

Następnym zadaniem bandytów z NKWD było znalezienie mojego taty. [...] *Mój Boże*, pierwszy raz wyparłem się własnego ojca [...] (Tadeusz Dargiewicz, 23.06.2020).

Część wypowiedzi łączy wartościowanie negatywne dotyczące przeszłości z wartościowaniem pozytywnym, np.:

W 1946 r. [ojciec] został za to aresztowany przez Sowieców. – Najpierw przez rok i trzy miesiące był przesłuchiwany w Mińsku, w sposób okrutny, torturowany. *Nikogo nie wydał, z czego był dumny do końca życia*. [...] – Kiedy jej mąż został skazany na wieczną zsyłkę, moja teściowa stanęła przed dylematem [...]. Pojawiła się możliwość dołączenia do męża na to zesłanie. Podjęła ostatecznie decyzję, że *zostawia wolność i wyrusza pociągami, ze swoim synem*. Ze świadomością, że może już nie wrócić. To dla nas jako rodziny *niesamowity przykład wierności mężowi, przyzwoitości* [...] (6.12.2022).

Powyższa wypowiedź zawiera leksemy opisowo-oceniające w rozumieniu Puzyniny: zarówno negatywne (*areszt, tortury, wieczna zsyłka*), jak i pozytywne (*nikogo nie wydał, podjęła decyzję, że zostawia wolność*). Wolność to jedna z najcenniejszych dla człowieka wartości (Abramowicz, 1993, 147), zatem dobrowolna rezygnacja z niej to największa możliwa ofiara miłości. W postach MPS licznie przytoczone są wypowiedzi Sybiraków, dające świadectwo bohaterskim postawom ich matek i siostr, np.:

[...] jeden z żołnierzy *zapropoNOWał mamie, żeby uciekła* i zaklinał się, że nie będzie strzelał. Oczywiście mama *odrzuCIła propozycję*, przecież czekały na nią dwie małe córeczki (nie podano autora, 26.05.2020).

Dali pół godziny na spakowanie się. Marylka, najstarsza siostra miała wówczas 12 lat, ja – Krystyna – 8 lat, Zdzisław 4 latka. [...] Marylka zachowała się bohatersko, jak przystało na harcerkę. Szybko sama się ubrała, *pomogła ubrać się młodszemu rodzeństwu*, a szczególnie braciszкови, który płakał, że nie chce nigdzie jechać, bo chce mu się spać (Krystyna Dobrowolska, 8.03.2021).

Wiele takich opowieści posiłkuje się przyimkiem wartościującym *dzięki*, np.:

„Przeżyliśmy dzięki Mamie”, „Przeżyłem dzięki nadludzkim wysiłkom mojej babci i mamy, które były uosobieniem dobroci i zaradności”, „Dzięki mojej dzielnej mamie nie zostaliśmy

na zawsze w tej niehumanitarnej ziemi” – opowiadali po latach ci, których na Wschód wywieziono jako małe dzieci (19.05.2023).

Warto zwrócić uwagę, że wiele z cytowanych wypowiedzi wyraża wdzięczność wobec konkretnych osób oraz pochwałę ich postaw. Posty MPS zawierają jednak niewielką liczbę wyrażen deprecjonujących zbrodniarzy (*bandyci z NKWD*). Negatywne wartościowanie dotyczy głównie stanów, warunków klimatycznych, doznań, rzadko jednak osób.

Duża liczba deportowanych straciła swoich rodziców i zdana była jedynie na siebie. Wielu ocalałych ubolewa nad brakiem wiedzy o losie, który spotkał ich rodziny. Wszechobecna jest również żałoba po najbliższych, np.:

„Nasza Krysia zmarła na Syberii 1941 r. koniec lipca” – autorami takiego zapisu, umieszczonego na rewersie zdjęcia małej dziewczynki, byli jej zrozpaczeni rodzice (20.06.2023).

Posty MPS podkreślają ogromną liczbę ofiar polityki sowieckiej: sztucznie wywołanej klęski głodu, ludobójstwa w ramach tzw. Operacji Polskiej NKWD w latach 1937–1938, transportu tysięcy obywateli w bydłowych wagonach, braku opieki medycznej itd. Tragiczne jest również to, że liczba ofiar często znana jedynie w przybliżeniu.

Do tej pory *nie udało się oszacować liczby ofiar* [klęski głodu], ale z pewnością sięgała ona kilku milionów (23.11.2019).

Do dzisiaj *nie są znane wszystkie miejsca pochówków*, a lista ofiar zbrodni katyńskiej pozostaje niepełna (3.04.2020).

Tysiące obywateli polskich zostało zamordowanych lub zginęło w wyniku głodu, zimna i chorób, nie mając możliwości oddania świadectwa. Dlatego MPS podejmuje wysiłki, aby dociec prawdy oraz ją upublicznić, np.:

Wciąż niewiele wiemy o Tadeuszu Jasińskim, nastoletnim bohaterze, symbolu obrony Grodna. [...] Młodzi chłopcy, a wśród nich Tadeusz Jasiński, atakowali sowieckie czołgi butelkami z benzyną. [...] Sowieci złapali Tadeusza i przywiązali go do czołgu. Stał się „żywą tarczą”. Podczas walk, wleczony na tanku, zmaltretowany chłopiec został kilkakrotnie postrzelony (21.09.2023).

Archiwum MPS przytacza także relacje potomków, dążących do poznania swojej rodzinnej historii. Pomimo różnorodnych wysiłków poznanie prawdy często okazuje się jednak niemożliwe. Przykład stanowi świadectwo dr Marceliny Jakimowicz, wnuczki i prawnuczki Sybiraków:

O bracie prababci Marii, Stanisławie Milińskim, wiem tyle, że walczył w armii Berlinga, ale na tym moja wiedza się kończy. Znam wiele opowieści, ale nie jestem w stanie ich zweryfikować (Marcelina Jakimowicz, 15.02.2023).

Również wiedza na temat innego z jej przodków, dziadka, Józefa Świeżego, opiera się na pogłoskach:

Poznałam trzy skrajnie różne opowieści o jego losach. [...] Daleka rodzina, do dziś mieszkająca na terenie Ukrainy, mówi, że zmarł w więzieniu, do którego trafił za kradzież chleba. Prababcia Maria przez lata zbywała swoją córkę, sugerując, że zginął w Katyniu. Jest też możliwe, że został wcielony do Trudarmii i tam zaginął (ibid.).

Misją MPS jest ochrona prawdy przed zapomnieniem i zapobieganie zniszczeniu dziedzictwa materialnego. Częścią kampanii jest gromadzenie wizerunków oraz wspomnień Sybiraków i ich potomków. Muzeum w następujący sposób zachęca do oddawania pamiątek po przodkach z Sybiru do archiwum:

A może przechowujecie pamiątki z dawnych lat, które powoli, ale bezpowrotnie niszczą i coraz mniej osób interesuje ich pochodzenie? *Możecie* je przekazać do Muzeum Pamięci Sybiru! Zadbamy o nie, zabezpieczymy przed upływem czasu i damy im nowe życie, pokazując je tysiącom ludzi i opowiadając ich historie (11.06.2021).

Motywacją do oddania do muzeum rodzinnych pamiątek ma zatem być podniesienie ich wartości po włączeniu do ekspozycji. Mają one stać się w ten sposób nośnikami historii i być dostępne tysiącom zwiedzających. Istniejące już instalacje mają być zarazem „obietnic[ą], że w Muzeum Pamięci Sybiru losy zamordowanych nie zostaną zapomniane, zaś każdy przedmiot do nich należący – zostanie otoczony należną mu czcią” (30.03.2020). Poprzez otaczanie czcią przedmiotów twórcy ekspozycji dokonują symbolicznego uczczenia ofiar. W mediach społecznościowych znajdują się posty na temat eksponatów, takich jak drewniana skrzynka, ręczne wrzeciono, skrzypce. Wiele z tych przedmiotów zostało wykonanych na zesłaniu w spartańskich warunkach z niezwykłą precyzją. Ich kunszt świadczy o wybitnych zdolnościach manualnych i niezwykłej woli przetrwania ich twórców i zarazem w bardziej namacalnym wymiarze wizualizuje ich historie.

Przytoczony powyżej fragment, dotyczący oddania pamiątek do muzeum oraz wiele innych wpisów na mediach społecznościowych MPS, stanowi wyraźną zachętę do konkretnych działań. W tym celu wykorzystywane są działania komunikacyjne określane w językoznawstwie pragmatycznym jako akty mowy. W materiale badawczym wyraźnie dominuje akt mowy *propozycja*.

Według Ewy Komorowskiej (2008, 93), w akcie mowy *propozycja* „nadawca nawołuje, skłania odbiorcę do działania (niekiedy wspólnego), które leży w interesie zarówno nadawcy, jak i odbiorcy. Adresat dysponuje prawem wyboru: może przyjąć sugestię, nie musi jednak podejmować decyzji o postępowaniu zgodnym z propozycją; co ważne, odmowa nadawcy nie wiąże się z sankcjami w przeszłości”. W wielu tekstach MPS przekonuje swoich odbiorców o tym, że z odwiedzenia Muzeum oraz udziału w organizowanych przez nie wydarzeniach płyną ko-

rzyści w postaci zdobycia wiedzy historycznej, poznania świata, bycia na bieżąco, czy zaspokojenia ciekawości, np.:

Obserwuj nasz Instagram, *aby być na bieżąco i przenieść się w świat historii*, której nie znajdziesz w szkolnych podręcznikach (25.07.2019).

Tym razem [...] polecamy Wam sięgnięcie po publikację „Pierwszy sowiecki łagier. Wyspy Sołowieckie (1920–1939)”. *Warto wiedzieć*, że Archipelag Wysp Sołowieckich leży na Morzu Białym w odległości aż 55 km od najbliższego portu (9.10.2020).

Wiele wpisów zawiera wyrażenie intencji za pomocą słowa performatywnego: *zachęcamy (do sybskrypcji, do lektury, do odwiedzania wirtualnej odsłony projektu, do rozwiązywania quizu, do zapoznania się z kampanią/ ze stroną poświęconą akcji, do dzielenia się waszymi opiniami w komentarzach)*.

Duża liczba postów zawiera zachętę do działania w postaci czasowników w trybie rozkazującym w drugiej osobie liczby mnogiej (*Zobaczcie sami!, śledźcie nasz profil, obserwujcie nasz kanał, Poznajcie z nami ludy syberyjskie! Przeczytajcie uważnie opis quizu i zapoznajcie się z regulaminem!, Zarezerwujcie sobie trochę czasu i opowiedzcie dzieciom historię głównego bohatera, Dajcie znać znajomym!*). Posty w czasie pandemii Covid-19 zawierały hashtag *zostańwdomu* lub *zostańciwdomach* (np. *Rekomendujemy #zostańwdomu, a my na bieżąco pokazemy Ci postępy w realizacji prac; #zostańciwdomach i obserwujcie nasz kanał – już za chwilę wracamy z kolejną fajną akcją!*).

Propozycje wzmocnione są wykładnikami intensyfikacji takimi jak *koniecznie (koniecznie obserwujcie nasz kanał/ dajcie znać znajomym!/ sprawdźcie informacje o konkursie/ podzielcie się opinią na temat kampanii!)* oraz predykatami wartościującymi (*najciekawsze historie; bezcenne pamiątki; oryginalne eksponaty*).

Do zadań MPS należy również monitorowanie mediów publicznych oraz badanie języka. Kwerendy MPS pozwoliły na wyłonienie zmian, zachodzących w użytkowaniu języka. Z badań wynika, że słowa związane z deportacją używane bywają w niewłaściwych kontekstach. Wyrażane bywają przykładowo poglądy, „że na Sybir powinno się trafiać za odmienne poglądy polityczne, wyznanie, postawy społeczne, czy za niewłaściwe guziki w kołnierzyku koszuli” (6.04.2020). Deklarowanym zadaniem MPS jest chronienie pamięci o Sybirze wraz z całym kontekstem znaczeniowym oraz nienaruszanie semantyki tego słowa. MPS w następujący sposób informuje o zapoczątkowanej w kwietniu 2020 akcji⁶:

Na co dzień, jako pracownicy Muzeum Pamięci Sybiru, czujemy się zobowiązani do pielęgnowania pamięci o ofiarach sowieckiego reżimu i budowania postaw pełnych szacunku. I właśnie o tych *wartościach* mówi kampania społeczna „Po ilu kilometrach”. Zachęcamy do zapoznania się ze stroną poświęconą akcji i do dzielenia się waszymi opiniami w komentarzach! (2.04.2020).

⁶ O wyniku kampanii przeczytać można m.in. na stronie: <https://nowymarketing.pl/a/26156,odkulis-kampania-po-ilu-kilometrach-muzeum-pamieci-sybiru>, dostęp: 22.11.2023.

Posty, informujące o akcji zawierają wyraźną propozycję, wyrażoną poprzez czasowniki modalne (*Zachęcamy Was do zapoznania się z kampanią „Po ilu kilometrach”*). W naszej kampanii społecznej *pragniemy pokazać [...]*, tryb rozkazujący w drugiej osobie liczby pojedynczej (*Zajrzyj na www.poilukilometrach.pl; Wejdź na www.poilukilometrach.pl i wiedz więcej!; sprawdź nową akcję Muzeum Pamięci Sybiru! Daj znać w komentarzu, co o niej myślisz*) lub mnogiej (*Sprawdźcie akcję „Po ilu kilometrach” i odpowiedzcie sobie na pytanie: Dlaczego obecnie tak łatwo przychodzi nam używanie słów „zesłać na Sybir” w niewłaściwych kontekstach?*).

Kolejnym polem działalności MPS jest nakłanianie swoich odbiorców do podejmowania konkretnych działań, mających na celu zachowanie pamięci i czynne dawanie świadectwa o uczestnictwie w takich akcjach. Wiele z tych działań ma charakter symboliczny, np. złożenie kwiatów i zapalenie zniczy pod pomnikiem, minuta ciszy ku pamięci ofiar, pokonanie wyznaczonej trasy z widoczną odznaką danej akcji. Dzięki ich widoczności w przestrzeni publicznej czytelne są one dla osób postronnych jako znak konkretnej postawy, np.:

Już 17 września, punktualnie o godzinie 12:00, w Białymstoku zabrzmiały syreny alarmowe. *Przystanijmy wtedy na chwilę, by oddać hołd ofiarom sowieckich represji. Akcja „Zatrzymaj się” jest elementem wydarzeń rocznicowych, związanych z 81. rocznicą agresji sowieckiej na Polskę (13.09.2020).*

Peleton Pamięci 17.09 – *pokaż, że jesteś z nami!* [...] Jeżeli chcesz być częścią tej edycji Peletonu Pamięci – *wsiądź na rower i pokaż, że jesteś z nami i pamiętasz!* (8.09.2020). Kto już odwiedził wszystkie przystanki? *Oznaczajcie się za pomocą #peletonpamieci* (17.09.2020).

MPS stawia sobie za zadanie uświadamianie społeczeństwa o tym ważnym rozdziale historii naszego narodu. Poświęcanie mu uwagi jest bowiem kluczowe dla przezwyciężenia traumy kulturowej Polaków, o czym świadczy przykładowo sugestywna nazwa dyskusji panelowej „Oswajając traumę”, która odbyła się dn. 22 listopada 2019 r. Zwiększeniu obecności tematyki doświadczenia zsyłki w przestrzeni publicznej służą również kampanie społeczne, np. *A ty po ilu kilometrach myślałbyś o domu?* (treść plakatu opublikowanego 6.04.2020), działania rekreacyjne takie jak spacer *Za pierwszego Sowieta (1939–1941)* (10.09.2019), XIX Międzynarodowy Marsz Pamięci Zesłańców Sybiru (20.09.2019), czy odbywające się rokrocznie w lutym Biegi Pamięci Sybiru. Pochyleniu się nad tematem deportacji sprzyjać ma również organizacja wydarzeń kulturalnych, takich jak wirtualne podróże, warsztaty dla dzieci, wystawy malarstwa czy koncerty. Akcje MPS mają na celu pielęgnowanie pamięci i szacunku wobec heroicznych postaw deportowanych oraz stanowią zachętę do zadumy nad przeszłością i wyciągnięcia wniosków na przyszłość. Ekspozycje oraz wydarzenia kulturalne zwracają ponadto uwagę na pozytywne aspekty doświadczeń syberyjskich: piękno przyrody, potęgę umysłu i siłę rąk ludzkich, a także dającą siłę do przeżycia wierność wartościom moralnym i wszechobecną w tych nieludzkich warunkach miłość silniejszą niż każde zło.

WNIOSKI

Muzeum Pamięci Sybiru stosuje w swoich mediach społecznościowych liczne zabiegi wartościowania językowego. Aksjologizacja wyraża się za pomocą wyrazów ogólnie oceniających oraz opisowo-oceniających. Narracja łączy w sobie negatywne wartościowanie zachowań agresora oraz warunków na zesłaniu z pozytywnym wartościowaniem postaw ludzi deportowanych. Dużą liczbę postów zaklasyfikować można jako akty mowy *propozycja*. Posiadają one funkcję kształtowania postaw i zachowań ludzkich. Intencje autorów tekstów są jasne do odczytania.

Dzięki zabiegom MPS straszne wydarzenia z przeszłości stają się nie tylko powodem żalu i smutku, ale również źródłem inspiracji i drogowskazem na przyszłość. W ten sposób zarówno rodziny ofiar, jak i my jako społeczeństwo dostajemy szansę, aby się z tym dziedzictwem zmierzyć i je przeewaluować. Historie i przedmioty, dotąd zapomniane lub chowane w ukryciu, nabierają nowej wartości. Zmienia się ich symbolika oraz uczucia, które wywołują. Historia Sybiru nabiera dzięki temu nowego znaczenia jako nauka dla przyszłych pokoleń, z której można wyciągnąć wnioski i która dostarcza autorytetów oraz wzorów do naśladowania. Heroiczne postawy Sybiraków natomiast stają się podstawą, na której można budować zdrowe i mądre społeczeństwo.

BIBLIOGRAFIA (REFERENCES)

- Abramowicz, M. (1993). *Wolność*. W: *Nazwy wartości. Studium leksykalno-semantyczne* (147–155), J. Bartmiński, M. Mazurkiewicz-Brzozowska (red.). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Alexander, J.C., Eyerman, R. (2004). *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley–Los Angeles: University of California Press. <https://doi.org/10.1525/9780520936768>
- Assmann, A., Assmann, J. (1988). *Schrift, Tradition und Kultur*. W: *Zwischen Festtag und Alltag. Zehn Beiträge zum Thema „Mündlichkeit und Schriftlichkeit“* (25–49), Wolfgang Raible (wyd.). Tübingen: Gunter Narr.
- Bolesławski, B. (2017). *Zapomniane dzieci – wywiad z Władysławem Grodeckim*, <https://www.racjonalista.pl/kk.php/s,10155>, dostęp: 11.01.2024.
- Branach-Kallas, A. (2018). *Szok Wielkiej Wojny – o traumie indywidualnej, traumie kulturowej oraz portretach gueules cassées we współczesnej literaturze brytyjskiej i francuskiej*. *Teksty Drugie. Teoria literatury, krytyka, interpretacja*, 4, 12–36. <https://doi.org/10.18318/td.2018.4.2>
- Grodecki, W., Szerłomski, J. (2005). *O wernisażu i nie tylko...*. Biuletyn Informacyjny Pracowników AGH, listopad 2005, 19.
- Grunwald, J. (2023). *Twórczość patriotyczna Władysława Grodeckiego. Aspekty kulturowo-językowe*. Szczecin: volumina.pl Sp. z o.o.
- Komorowska, E. (2008). *Pragmatyka dyrektywnych aktów mowy w języku polskim*. Szczecin–Rostock: Print Group.

- Korzyk, K. (1993). *Prawda w konwencjonalnych metaforach języka polskiego*. W: *Nazwy wartości. Studium leksykalno-semantyczne* (41–64), J. Bartmiński, M. Mazurkiewicz-Brzozowska (red.). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie- Skłodowskiej.
- Muzeum Pamięci Sybiru*, <https://sybir.bialystok.pl/>, dostęp: 11.01.2024.
- Muzeum Pamięci Sybiru*, <https://www.instagram.com/sybirmemorialmuseum/>, dostęp: 11.01.2024.
- Puzynina, J. (2013). *Wartości i wartościowanie w perspektywie językoznawstwa*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Straś, E. (2008). *Kategoria intensywności we frazeologii języka polskiego i rosyjskiego*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Tyszka, A. (2014). *Abecadło wartości*. Żagańsk: Świętokrzyskie Towarzystwo Regionalne.
- Żaroń, P. (1990). *Ludność polska w Związku Radzieckim w czasie II wojny światowej*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.